

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА В РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

ОЛЕНА ГОРОШКІНА

Інститут педагогіки НАПН України, Київ — Україна

У статті окреслено функції підручника української мови, зокрема мотиваційну, світоглядну, ціннісно-орієнтувальну, розвивальну, інформативну, рефлексійно-корекційну. Акцентовано на зміні пріоритетності традиційних функцій підручника, зокрема інформативної, запропоновано шляхи реалізації цієї функції в суспільних сучасних умовах, зокрема через збільшення питомої ваги електронної підтримки підручника. Особливу увагу приділено проблемі впровадження компетентнісного підходу в освітній процес, що уможливорює використання теоретичних знань як практичного засобу пояснення явищ і розв'язання проблем, застосування досвіду успішних дій у конкретних ситуаціях. Визначено, що прикметною ознакою сучасного підручника української мови є спрямованість його на формування ключових і предметної компетентностей учнів.

Ключові слова: підручник української мови, функції підручника, компетентнісний підхід.

The article outlines the functions of the Ukrainian language textbook, including motivation, ideological, value-oriented, developing, informative, reflective-corrective. The attention on changing the priority of traditional manual functions, including informative, offered the ways of implementing this function in modern social conditions, in particular through increasing the share of electronic tutorial support. Particular attention is paid to the implementation of competence approach in the educational process that enables the use of theoretical knowledge as a practical means of explanation of phenomena and problem solving, application experience of successful actions in specific situations. Determined that

the distinguishing feature of the modern Ukrainian language textbook is its focus on forming core competencies and subject students.

Key words: textbook of the Ukrainian language, textbook functions, competence approach.

В статті обзначені функції учебника українського мови, в частині мотиваційна, моровоззренческа, ціннісно-орієнтовна, розвиваюча, інформативна, рефлексійно-коррекційна. Акцентовано на зміні пріоритетності традиційних функцій учебника, в частині інформативної, пропозені пути реалізації цієї функції в громадських сучасних умовах, в частині из-за збільшення удільного ваги електронної підтримки учебника. Особое увагу приділено проблемі впровадження компетентного підходу в освітній процес, що робить можливим використання теоретичних знань як практичного засобу пояснення явищ і рішення проблем, використання досвіду успішних дій в конкретних ситуаціях. Визначено, що відмінною ознакою сучасного учебника українського мови є спрямованість його на формування ключових і предметних компетентностей учнів.

Ключеві слова: учебник українського мови, функції учебника, компетентний підхід.

У сучасному освітньому просторі відбувається становлення компетентного підходу, що, як свідчить аналіз спеціальної літератури (Г. Васківська, І. Єрмаков, І. Зимня, В. Кремень, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, О. Савченко, В. Химинець, А. Хуторської та ін.), має загальнодидактичну спрямованість, оскільки орієнтований на подолання розриву між здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками учнів та практичною діяльністю, якою передбачено розв'язання різноманітних життєвих завдань. Оскільки означений підхід перебуває в стадії становлення, то цілком природною є наявність кількох визначень його. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти компетентний

підхід визначено як спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності [2]; у такому ж контексті тлумачить підхід О. Савченко: спрямованість навчально-виховного процесу на формування і розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей [4]. Поділяємо думку В. Химинця, що „компетентнісний підхід переміщує акценти із процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання й набутий досвід у різних ситуаціях” [10]

Опрацювання наукових праць уможливорює висновок: компетентність – це власний досвід суб’єкта навчання, здобутий у процесі навчання, самонавчання, саморозвитку під керівництвом учителя-словесника; предметні і ключові компетентності – це не сума знань, хоча, знання мають винятково важливе значення, це не відомості з підручників, словників, інтернетних джерел, що розширюють межі програми, і навіть не вміння застосовувати ці знання, це особлива особистісна якість, що є результатом саморозвитку учня за допомогою вмілого наставника – учителя, майстра своєї справи. На відміну від знаннєвого досвіду, компетентність не можна передати в готовому вигляді, кожен учень формує власну компетентність.

Значний потенціал містить компетентнісний підхід у навчанні української мови, оскільки саме мова є продуктивним засобом досягнення успішності. Переорієнтація на компетентнісний підхід забезпечує посилення прикладного характеру мовної освіти, що уможливорює використання теоретичних знань як практичного засобу пояснення явищ і розв’язання проблем, застосування досвіду успішних дій у конкретних ситуаціях, переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, що, своєю чергою, стає імпульсом для розроблення підручника української мови, який відповідав би викликам сьогодення і став для учня особистісною програмою саморозвитку. Яким має бути сучасний підручник? На це запитання ми отримуємо різні відповіді. Зрозумілим, доступним, цікавим, розвивальним, творчим, інтерактивним, красивим... Одним словом – сучасним.

Українське підручникотворення має гарні традиції, важливо зберегти напрацьовані різними авторськими колективами ідеї наукової надійності, методичної адаптації теоретичного матеріалу, проте необхідно враховувати й те, що змінилися соціальні умови, а відтак і соціальне замовлення, змінився суб'єкт навчання учень, тож зміни торкнулися і нових підручників. Якщо традиційно вважалося, що підручник – основне джерело інформації, то сьогодні, очевидно, нікого не треба переконувати, що підручник втрачає свої позиції, бо з'явилася маса довідників, посібників, учні охоче користуються безмежними можливостями інтернету; на жаль, уже нікого не дивує факт, що сучасні учні виконують домашнє завдання без підручника, користуючись новим жанром літератури – збіркою ГДЗ (готові домашні завдання).

Аналіз змісту сучасних підручників з української мови, спостереження за освітнім процесом у школі, студіювання спеціальної літератури уможливили виокремлення низки нових функцій підручників, до яких відносимо мотиваційну, світоглядну, ціннісно-орієнтувальну, комунікативну, розвивальну, рефлексійну. Саме означені функції мають стати засадничими в розробленні підручників української мови.

Підручник повинен мотивувати школярів до вивчення української мови й стимулювати інтерес до навчання. Чи люблять діти мову? Опитування учнів переконує, що не всі. Проблема давня, на неї ще 1850 р. вказував німецький учений Г. -Р. Гільдебранд, зазначаючи, що в шкільному навчанні вистачає часу для того, щоб порахувати кількість тичинок і плідників у рослини, проте не вистачає для того, щоб розібратися, що таке мова, хоча саме вона й вивищує людину над світом.

З огляду на це перед авторами підручників постають проблеми формування стійкої мотивації до навчання української мови. Доцільно врахувати дослідження психологів про розвиток і стабільну підтримку пізнавального інтересу учнів до навчання. Для того, щоб забезпечити інтерес учнів до предмета, стимулювати їхню активність, необхідно закласти в підручник такий алгоритм роботи, щоб вони відчували, що в результаті навчання розвивається їхнє мовлення, розумові здібності, пам'ять, увага та інші психічні якості, тобто необхідна обов'язкова мотивація

діяльності. На думку вчених, інтереси підлітків, як правило, мають різнобічний і водночас вибірковий характер. Їх приваблює все нове, що не пізнане й не пережите ними, тож якщо учень не бачить життєвої необхідності знань, не може використати власний життєвий досвід під час створення висловлення, то в нього може сформуватися негативне ставлення до предмета. З огляду на це доцільними є завдання, що формують в учнів уміння добре орієнтуватися в динамічному світі, будувати відносини з людьми в межах цивілізованого діалогу, приймати самостійні рішення.

Життя доводить, що допомогти учневі швидко увійти в соціум, стати його органічною частиною може риторика, отже, підручники потребують вправ, які сприяли б соціалізації учнів засобами риторики. Перед авторами підручників стоїть вкрай важливе завдання: створити на уроках української мови риторичне середовище, передусім завдяки введенню комунікативно значущих риторичних відомостей, вправ, спрямованих на формування риторичних умінь і навичок учнів. Нам видається правомірним уміщення до підручника супровідних вправ, що поряд з іншим завданням (лексичним, граматичним та ін. містять і риторичне завдання). Традиційні завдання (спишіть текст, уставляючи пропущені літери й розділові знаки, підкресліть, виконайте розбір тощо) доцільно доповнити таким чином, щоб перевести навчальну ситуацію в риторичну площину, підвищити інтерес до вивчення предмета, активізувати пізнавальну діяльність учнів. Задля формування стійких умінь і навичок учнів необхідно здійснювати активізацію мовних одиниць у вправах, наближених до природного дискурсу.

I. Запишіть текст, замінюючи невідокремлені означення відокремленими. Чи змінилося значення цих членів речення? Поясніть свої думки.

Привезені з далеких сонячних земель соняшники стали символами степової України. Люди вірять, що вони весь час повертають за сонцем облямовані вогняними пелюстками голівки, ніби побоюючись, що світло може розсердитися й назавжди покинути землю. Є чимало сонячних назв і в інших рослин. “Сонцеглядом” називають цикорій, а “сонцецвітом” — кам’яну троянду (З книги “Ми Українці”).

II. 1. Укладіть словникову статтю «Соняшник», використовуючи відокремлені означення.

2. Поясніть, як ви розумієте слова «сонцегляд», «сонцесвіт».

• Придумайте власні новотвори – образні назви предметів і рослин з основою «сонце...».

• Напишіть твір-мініатюру про соняшник, використавши щонайменше два-три відокремлені означення [8, с. 243].

Світоглядну функцію підручника розглядаємо як його спроможність формувати в учнів методологічні знання, мовну картину світу, залучати їх до гуманістичних цінностей. Реалізація означеної функції здійснюється через систему відповідних вправ і завдань, спрямованих на вироблення в учнів умінь виражати власну позицію, не піддаватися нівелюванню власних мовленнєвих якостей, умінь позитивного й продуктивного спілкування тощо.

• I. Прочитайте текст.

„У нас на кожну проблему можна лягти й заснути. Прокинутись через сто років – а вона та сама”, – зауважує Ліна Костенко в одному зі своїх творів.

II. Які проблеми, на вашу думку, вважають „вічними”? Чи існують шляхи їх вирішення?

• Поясніть вислів Оноре де Бальзака: *„Бувають люди, подібні на нулі: їм завжди потрібно, щоб попереду були цифри”*.

• Продовжте висловлену думку *„Зроблене тобою до тебе ж і повернеться”* (В. Черчилль).

Ціннісно-орієнтувальна функція підручника української мови набуває особливого значення, оскільки в сучасному суспільстві склалося протиріччя між необхідністю збереження національної культури, формування ціннісного ставлення до української мови й недостатньою розробленістю наукових підходів до формування цінностей в учнів. У зв'язку з цим доцільним є включення до підручників вправ, пов'язаних зі спостереженням над усним і писемним мовленням на текстах, що мають значний ціннісно-розвивальний потенціал. Своєрідність сучасного підручника вбачаємо в пріоритетному використанні текстового

навчального матеріалу, що репрезентує соціокультурні концепти, визначені в соціокультурній змістовій лінії програми, з поступовим розширенням їхнього інформаційного поля. Без соціокультурних відомостей вивчення української мови звужується до засвоєння фонетичних, лексичних і граматичних явищ. Важливо засобами вправ допомогти учням усвідомити мову й спілкування як цінність. Для прикладу наведемо низку вправ, уміщених до рукопису підручника для 10 класу (рівень Наприклад:

- Прочитайте висловлення. Поясніть, у чому цінність спілкування?

Найбільша розкіш – це розкіш людського спілкування. (Антуан де Сент-Екзюпері) 2. Не забуваймо, що успіх спілкування часто залежить від голосу людини, його тембру, звучності, темпу. Мудреці ще в давнину за ознаками голосу визначали риси характеру людини. А в інтонацію можна вкласти таку інформацію, яку не завжди легко передати словами. Жартома кажуть: “Є люди, що їх можна слухати, є люди, яких не можна слухати, і люди, яких не можна не слухати”. (О. Сербенська) 3. Ти й не помітиш, як і коли спілкування з мудрими людьми принесло тобі користь, але саму користь від цього спілкування помітиш. (Платон) 4. Технології старіють. Єдине, що не застаріває – це спілкування. (Цитата з фільму) 5. Насолода спілкуванням – головна ознака дружби. (Аристотель)

- Прочитайте. Що б ви порадили тим, хто припускається подібних помилок у спілкуванні?

Є три помилки в спілкуванні людей: перша – це бажання говорити перш, ніж потрібно; друга – сором’язливість, не говорити, коли це потрібно; третя – говорити, не звертаючи уваги на вашого слухача. (Конфуцій)

- Прочитайте текст. Визначте, які слова в тексті мають лексичні і граматичні значення. З’ясуйте спосіб вираження граматичного значення. Продовжте висловлену думку.

Дім – лише місце нашої фізичної зупинки, місце зупинки нашого світу. А родина – світи, з якими ми схожі, з якими ми товаришуємо, часом не погоджуємося. Зі світу батьків у дорогу життя ми беремо з собою звичаї, традиції, принципи, але

свій світ облаштовує кожен по-своєму. У наших силах розширити видимість із вікон свого світу (І. Мацко).

- Прочитайте текст. Випишіть запозичені слова. З'ясуйте їх значення за словниками. У яких випадках, крім необхідності з'ясувати значення слова, ви звертаєтеся до словників?

Фентезі – срібло й багрянець, індиго й лазур, обсидіан з прожилками золота й лазуриту. А реальність – це фанера і пластик, пофарбовані в брудно-коричневі й жовтувато-зелені тони. Фентезі має смак хабанери і меду, кориці і гвоздики... . Реальність – це боби і тофу ... Ми читаємо фентезі, щоб повернути втрачені фарби, відчутти смак прянощів і почути пісню серця. Є щось давнє і справжнє у фентезі, що зачіпає глибоко струни в наших душах. Воно звертається до захованої глибоко в нас дитини. У фентезі є свої небеса (Дж. Р. Р. Мартін).

Важливим є репрезентування мови в міжрівневих, внутрішньорівневих і міжпредметних зв'язках, що передбачає врахування того, що мова є складною багаторівневою системою, рівні якої містять набір певних мовних одиниць, тісно пов'язаних між собою. Врахування цих зв'язків під час навчання української мови дасть учням змогу усвідомити мову як динамічну систему, що постійно розвивається, удосконалюється, збагачується, а також осмислити внутрішні закономірності кожного рівня мови. Наведемо приклади вправ:

- Спишіть. Підкресліть дієслова. З'ясуйте, які граматичні значення вони виражають.

Життя – це картина. Батьки дають полотно, доля – рамку, оточення – фарби. А малювати доведеться самому.

II. Проаналізуйте речення за структурою.

- Спишіть, розставляючи потрібні розділові знаки. З'ясуйте, які слова в тексті мають лексичні й граматичні значення. Визначте способи вираження граматичного значення.

Життя вельми пришивидишлося в наш час ми встигаємо зробити купу справ про які в минулому навіть не можна було й мріяти. Ми постійно поспішаємо

біжимо й не встигаємо вчасно подякувати де треба усміхнутися, сказати добре слово або просто не бовкнути щось коли можна було й промовчати якби був час подумати (Ніка Нікалео).

II. Пригадайте, чи траплялося вам у житті вирішувати порушені в тексті проблеми? Чи впоралися ви з ними? Який висновок зробили для себе?

- Продовжте текст розповіддю про те, як ви організовуєте свій час.

Одна із функцій будь-якого підручника – інформаційна, оскільки за його допомогою учні опановують новий матеріал, повторюють вивчене раніше, проте останнім часом з'явилася низка довідників, посібників для учнів з української мови і на паперових, і на електронних носіях, до того ж учні застосовують широкі можливості інтернетних ресурсів. Нині можна говорити про втрату пріоритетності інформаційної функції підручника. Не можна не зважати на те, що сучасний учень перебуває ще з дошкілля в умовах глобального соціального простору, де на нього просто виливається потік різної інформації, перекриваючи ті знання, які отримує в школі. До того ж, ця інформація хаотична, подається безсистемно, вона не має структуро-змістового зв'язку. Психологи й психолінгвісти (О. Петрунько, Т. Чернігівська та ін.) акцентують, що така інформація змінює співвідношення зорового і слухового сприймання, структури мислення, свідомості учня, крім того, вона не корелюється з тим, що пропонують чинні програми. Тому перед авторами навчальної книжки стоїть завдання: не просто подати учням готову інформацію, а запропонувати ефективні стратегії смислового читання й роботи з текстом. Стратегія пошуку інформації і розуміння прочитаного передбачає такі кроки: визначення теми, головної думки, мети, призначення тексту; формулювання тези, що виражає загальний смисл тексту; смислове згортання інформації, висловленої в тексті; стратегія перетворення й інтерпретування інформації містить такі кроки, як структурування текстів з використанням, списків, заголовків, покликань; перетворення текстового масиву в інші форми представлення інформації – таблиці, графіки, діаграми тощо, інтерпретування тексту, що передбачає зіставлення й протиставлення переданої в тексті інформації; стратегія оцінювання інформації передбачає вміння зв'язувати інформацію, уміщену в тексті, зі знаннями, наявними

в учнів і отриманими з інших джерел, пошук аргументів для доведення власної точки зору, оцінювання змісту й форми тексту, використання автором мовних засобів, висловлення власної думки про текст. Ці стратегії й повинні бути враховані для раціонального подання теоретичних відомостей, не варто дублювати матеріал, який учні опанували в основній школі, під час навчання в ліцеї, оскільки вони самостійно зможуть його знайти за відповідним покликанням, представити у табличному чи текстовому варіанті, ілюструючи прикладами. Вибір тієї чи тієї стратегії залежить від складності, обсягу інформації, рівня підготовленості учнів тощо.

Можливості інформаційно-комунікаційних засобів значно ширші, ніж традиційного підручника: в інтернетній мережі учень може ознайомитися з відомостями, запропонованими в альтернативних підручниках, довідниках, статтях. Нам видається, що певну частину теоретичного матеріалу, оприлюдненого в інтернетній мережі на спеціальних освітніх ресурсах, доцільно подати в підручнику засобами QR-кодів, запропонувавши спеціальну графічну позначку – піктограму), натомість у підручнику вмістити більше особистісно важливих для учнів завдань, запропонувавши особистісно й соціально значущі комунікативно орієнтовані ситуації, спрямовані на оволодіння учнями конкретним практичним досвідом.

Зміст підручника доцільно спрямувати на зміщення акцентів із навчання мовної теорії на оволодіння мовою як даром рідного слова, на вправляння в усному й писемному мовленні, спілкуванні, на розвиток мовлення, на створення максимально сприятливих умов для мовленнєвої самореалізації здібних і обдарованих учнів через упровадження в практику творчих вправ, дослідницько-пошукових завдань, проведення мовних спостережень і дослідів, лінгвістичних ігор, розвиток монологічного й діалогічного мовлення з урахуванням ситуації спілкування тощо. Особливої значущості набуває проведення систематичної роботи з розвитку лінгвокреативності учнів, що зумовлює введення вправ і завдань, спрямованих на опанування прийомів мовленнєвої ефективності.

Формуванню в учні уявлення про граматичне значення слова, що є складним для їхнього сприймання абстрактним поняттям, допоможе мовна гра.

Спостереження переконують: для оживлення процесу спілкування підлітки вдаються до мовної гри, що свідчить про усвідомлене входження їх у простір неканонізованого спілкування. Лінгвістичні підвалини для формування новітнього напрямку сучасної лінгводидактики – методики формування лінгвокреативності учнів засобами мовної гри закладають праці О. Важеніної, Н. Карпенко, Т. Космеди, Т. Осипової, В. Саннікова, Л. Ставицької та ін. До підручника доцільно включати вправи, що ілюструють мовну гру, оскільки ігрове сприймання слова сприяє розвитку мовленнєвої культури особистості, застосування мовних одиниць в ігровому контексті формує в учнів неусвідомлене розуміння мовної норми, лінгвокреативності. Наприклад: Прочитайте рекламні гасла. Поясніть, як вони пов'язані із фразеологізмами.

1. Все буде в шоколаді (Батончик «Марс»). 2. Коли застуда бере за горло (Льодяники «Степсилс»). 3. Міцний горішок (Батончик «Натс»). 4. Всі дороги, як і всі машини, ведуть на «МакДрайв» [8, с.25].

Як свідчать спостереження, на уроках української мови не повною мірою реалізується інформативний потенціал текстів, уміщених до підручників, та й сам добір текстового матеріалу в них подекуди здійснений безсистемно, хаотично. Відтак і вчителі, розв'язуючи комунікативні, розвивальні й виховні завдання на уроках мови, іноді послаблюють роботу із соціокультурною інформацією. Цікавим дидактичним матеріалом для учнів вважаємо образні крилаті вислови, у яких представлено спільний мовленнєвий досвід носіїв національної культури. Важливим складником сучасного підручника української мови мають стати відомості про традиції, побут, вірування українського народу, мовленнєвий етикет, інформація про відомих українців. Джерелом розвитку стійкого інтересу до навчання української мови вважаємо використання потенціалу міжпредметних зв'язків у навчанні, зокрема української мови з іноземною, з українською та світовою літературою, історією, географією, образотворчим мистецтвом, музикою. Міжпредметні зв'язки виявляються й у використанні текстів відповідної тематики. З історією народу, його життям і побутом тісно пов'язані усна народна творчість, декоративно-ужиткове

мистецтво. Робота з текстами різної жанрово-стильової належності інформаційно збагачує учнів і сприяє їхній адаптації до різноманітних комунікативних ситуацій.

Критеріями добору текстів є високий рівень їх інформативної насиченості, актуальність, доступність, що забезпечує можливість адекватного сприймання змісту твору синхронно з його читанням, наявність у тексті високого виховного потенціалу, наповнення дидактично значущими мовними одиницями відповідно до теми уроку, урахування психологічних особливостей реципієнтів – адресатів мовлення, досконалість відбору мовних одиниць у створенні тексту відповідного стилю й жанру мовлення, здатність тексту бути об'єктом пошукової діяльності учнів, спроможність тексту спонукати учнів до словесного самовдосконалення. Уважаємо, що пріоритет повинен віддаватися високохудожнім творам національного й світового, репрезентованого українською мовою, мистецтва.

Прикметною ознакою сучасного підручника української мови є спрямованість його на формування ключових і предметної компетентностей учнів. Як зазначено в стратегічному документі «Нова українська школа», ключові (загальноосвітні) компетентності – це здатності, яких потребує кожен учень як суб'єкт освітнього процесу для самовизначення, загального розвитку й самореалізації. До ключових компетентностей віднесено: *спілкування державною мовою (СДМ), уміння вчитися впродовж життя (УВВЖ), математичну компетентність (МК), компетентності у природничих науках і технологіях (КПНТ), інформаційно-комунікаційна компетентність (ІКК), підприємницька компетентність (ПК), здоров'язбережувальна (ЗЗК), соціальна і громадянська компетентності (СГК), загальнокультурна (ЗКК)*. На комплексне формування означених компетентностей і повинен бути спрямований сучасний підручник передусім через добір текстів відповідної тематики, актуальних тем для обговорення. Корисними й цікавими для сучасних учнів є тексти про успішних людей, здоровий спосіб життя, тайм-менеджмент тощо.

Важливою функцією підручника української мови вважаємо *розвивальну*, що полягає насамперед у розвиткові критичного мислення учнів, їхніх творчих

здібностей, мовного чуття й реалізується в доборі матеріалу, системі завдань, що поступово ускладнюються від репродуктивних до креативних.

Опанування української мови має забезпечити розвиток критичного мислення, мовлення учнів, а також ефективне засвоєння інших навчальних предметів, що й зумовлює унікальність української мови. З огляду на своє гуманітарне спрямування, потужний потенціал впливу на учня українська мова як навчальна дисципліна неодноразово ставала точкою відліку у розв'язанні не лише педагогічних, а й соціальних проблем, а пошук шляхів ефективного навчання був пов'язаний із вибором стратегії розвитку всієї освітньої системи. Тож зараз важливо знайти оптимальні шляхи формування ключових і предметної компетентностей учнів, скорелювати їх із діяльністю учителів, які викладають інші навчальні предмети.

Аналіз чинних програм з інших шкільних предметів (української літератури, математики, географії, біології тощо) засвідчив, що всі вони потребують сформованого „уміння ясно, точно, грамотно викладати свої думки в усній і писемній формі”. У пояснювальній записці до програм наголошено на використанні таких інтелектуальних операцій, як формулювання гіпотез, узагальнень, уміння дати дефініцію, описати спостереження, експеримент тощо, кожне з яких має мовний складник, тож від того, як учень знає мову, залежить, як він опанує й інші навчальні предмети.

Особливого значення набуває проблема встановлення орієнтирів, напрямів особистісного розвитку учнів, що на сьогодні є надто актуальною. Для цього пропонуємо систему вправ, що спонукають учнів до роздумів. Наприклад:

- Чи погоджуєтеся ви з автором? Висловіть власні міркування з порушеної проблеми.

Тільки від нас залежить – іти чи стояти. Це наш вибір. Але тільки рухаючись уперед, можна дійти до зірок (Ірина Мацко).

- Підготуйте короткий виступ: „За що я дякую своїм однокласникам?”

Значний розвивальний потенціал містять завдання на зразок: *станьте співавтором тексту, дописавши його; співавтором підручника, запропонувавши власні вправи чи опорні конспекти тощо.*

Рефлексійно-корекційна функція підручника реалізується за допомогою вправ і завдань, тестів для самоперевірки учнів. Здебільшого автори в кінці кожного розділу пропонують комплексні завдання на текстовому матеріалі або тестові завдання, що допомагають учням повторити вивчений матеріал, однак зауважимо, що тести не повинні посідати провідного місця в підручнику. Для цього підготовлено достатню кількість спеціальних видань, що є загальнодоступними для вчителів і учнів. Нам видається доцільним винести тести на QR-коди, що дасть змогу зменшити обсяг підручника, а також учням відразу виконати тестові завдання й отримати правильні відповіді. Підготовка до ЗНО має стати супровідною функцією підручника, а не основною, оскільки він має інше призначення, а роль цієї навчальної книжки набагато ширша і серйозніша. Спонукають учнів до рефлексії запитання, розміщені в кінці кожного параграфа, на кшталт: *Що нового я дізналася (дізнався) сьогодні на уроці? Я навчилася (навчився)...Ці вміння потрібні мені для того, щоб... Головні результати моєї роботи у ...Мені найкраще вдалося... Мені не вдалося... Чому?*

Реалізація нових функцій підручника потребує розроблення нової структури, гнучкої й різноманітної; репрезентація теоретичних відомостей є складним комбінуванням пояснювально-ілюстративного, проблемного шляхів подачі навчальної інформації на паперовому та електронних носіях. Сьогодні потрібні електронні додатки до підручників, які складаються з довідників, словників, ілюстративного матеріалу, науково-популярних статей про те чи те мовне явище, що надавали б змогу учням самостійно працювати над підвищенням рівня власних знань, умінь і навичок як складника ключових і предметної компетентностей.

Висновки. Висловлені в статті міркування репрезентують роздуми автора про шляхи розв'язання важливої лінгводидактичної проблеми. Окреслені орієнтири потребують обговорення й уточнення. Перспективними в межах обраної теми є побудова цілісної моделі підручника української мови, окреслення напрямів підготовки електронних додатків до підручників української мови.

Література

1. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С.8-14.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України №1392 від 23 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://school164.klasna.com/uk/site/novii-derzhavnii-standart.html>.

3. Караман С., Тихоша В. Технологія створення підручників і посібників для поглибленого вивчення української мови в гімназії // Дивослово. – 2001. – № 4. – С. 36

4. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : метод. рек. / кол. авт. : Н. М. Бібік (кер.), О. Я. Савченко, Т. М. Байбара, М. С. Вашуленко та ін. – К. : Почат. шк., 2002. – 125 с.

5. Педагогика : 100 вопросов — 100 ответов : учеб. пособие для студентов вузов / И.П. Подласый. — М. : Изд-во ВЛАДОСПРЕСС, 2006. — 365 с. — (Внимание экзамен!) с., 154

6. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. – Харків, 2001. – с. , 11

7. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 15–24.

8. Українська мова : підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С.О.Караман, О.М.Горошкіна О. В. Караман, Л. О. Попова. — К.: Літера ЛТД, 2016. — 296 с.

9. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням філології : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. — Харків : Вид-во «Ранок», 2017. — 272 с. : іл.

10. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / Химинець В. – Режим доступу : <http://zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.